

Розділ 6. Історія освіти

УДК 373.58(09)(477.54/.62) "18/19"

Твердохліб Т. С.,

старший викладач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, кандидат педагогічних наук

Рецензент: Рогова Т. В.,

професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, доктор педагогічних наук, професор

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ХАРКІВСЬКОМУ ЄПАРХІАЛЬНОМУ ЖІНОЧОМУ УЧИЛИЩІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)

У статті узагальнено досвід організації педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі, виокремлено і схарактеризовано етапи розвитку означеної практики. Висвітлено динаміку розвитку форм її проведення ученицями жіночого духовного закладу м. Харкова у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть.

Ключові слова: педагогічна практика, Харківське єпархіальне жіноче училище, початкова школа, форма організації педагогічної практики.

Постановка проблеми. Нині в Україні триває процес реформування системи освіти. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року (2016 рік) передбачає докорінні та системні зміни в системі середньої загальної освіти. Реформована школа потребуватиме вчителів, які ґрунтовно володіють новими методиками й технологіями навчання, мають широке коло практичних компетентностей. У таких умовах у підготовці майбутніх учителів зростає значення педагогічної практики, а перед педагогічним ВНЗ постає завдання підвищення ефективності її проходження студентами. Здійснюючи реформування організації педагогічної практики, окрім зарубіжного педагогічного досвіду, необхідно враховувати власні здобутки, які потребують творчої реалізації. Зокрема, заслуговує на творчу актуалізацію досвід організації педагогічної практики вихованок Харківського єпархіального жіночого училища.

Аналіз останніх досліджень. Питання організації педагогічної практики опосередковано відображено у працях з історії становлення й розвитку педагогічної освіти І. Важинського, Ш. Ганеліна, О. Глузмана, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, С. Золотухіної, М. Кушкова, М. Левченко, Т. Стоян, М. Ескіна, М. Ярмаченка та інших. Так, у дослідженні О. Лук'яненко [2] розкрито проблему організації педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Незважаючи на вивчення дослідницею особливостей організації педагогічної практики у значній кількості освітніх установ, Харківське єпархіальне жіноче училище в зазначеному аспекті нею не розглянуто.

Г. Яковенко [14] у дисертації "Церковнопарафіальна освіта в Харківській єпархії (1799-1917 рр.)" звертає увагу на окремі особливості проходження педагогічної практики ученицями Харківського єпархіального жіночого училища. Згадується педагогічна практика вихованок училища у статті про Харківське єпархіальне жіноче училище, яка представлена у "Православній енциклопедії Харківщини", у розвідці С. Кучерової "Харьковское училище девиц духовного звания в 50-60-е гг. XIX в. К 145-летию со дня основания" [1]. Вивчення стану наукової розробки проблеми дає підстави стверджувати, що питання організації педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі є недостатньо дослідженим.

Мета статті – на основі аналізу першоджерел визначити і схарактеризувати етапи розвитку педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харківське училище дівчат духовного звання (згодом перейменоване в Харківське єпархіальне жіноче училище) було засноване в червні 1854 року. Від початку існування метою діяльності училища не передбачалась підготовка вихованок до педагогічної діяльності. У 1866 році жіночий духовний навчальний заклад Харкова почав надавати педагогічну освіту своїм ученицям – були організовані педагогічні курси для вихованок старшого класу. За правилами цих курсів в училищі мали створити початкову школу, де дівчата змогли б проходити педагогічну практику. Вона мала назву "Практична педагогічна школа при Харківському училищі дівчат духовного звання". У вересні 1866 року "в школу цю вступило 3 хлопчики і 8 дівчаток від семи до восьми років зовсім безграмотних" [13, с. 601]. На момент іспитів у червні 1867 року діти були гарно підготовлені: "усі уміли читати і писати російською, а деякі – і слов'янською", знали найголовніші факти зі священної історії, уміли на рахівницях додавати й віднімати, знали імена членів царської родини, назви місяців, днів тижня та володіли іншою інформацією, котра необхідна в щоденному побуті [13, с. 601-602].

Із 1866 року до середини 80-х років XIX ст. у жіночому духовному навчальному закладі тривав етап становлення педагогічної практики. У цей час вихованки училища проводили уроки та приймали іспити в початковій школі. Зокрема, 30 квітня 1883 року "у час, призначений у 6 класі для уроку педагогіки, відбувся екзамен школярів в училищній педагогічній школі. Екзамен у педагогічній школі проводили вихованки 6 класу у присутності в. о. начальниці училища, інспектора класів, викладача педагогіки й наглядачки педагогічної школи" [6, с. 239]. Важливо відзначити, що іспит як форма проведення педагогічної практики використовувався лише в цей час.

1887 року завершилася реорганізація педагогічної школи на базі Харківського єпархіального жіночого училища в однокласну церковно-приходську школу й розпочався новий етап розвитку педагогічної практики. У цей період педагогічна практика учениць Харківського єпархіального жіночого училища передбачала значну кількість часу для спостереження за проведенням уроків учителькою та законовчителем. Їх здійснювали щодня 2 вихованки 5 класу від 9.00 до 13.00. Водночас з ученицями 5 класу стільки ж часу витрачали 2 вихованки 6 класу для допомоги вчительці та викладачеві закону Божого під час уроків. Дівчата роздавали посібники й підручники, інші засоби навчання, наглядали за учнями, коли учитель працювала з іншим відділенням, між уроками, записували детальні конспекти уроків педагогів у класний журнал. Окрім того, учениці 6 класу з 15. 00 до 17. 00 щодня здійснювали "репетиції" уроків, тобто вони повторювали з дітьми навчальний матеріал, який учитель пояснювала в першій половині дня (спочатку працювали з групою дітей (3-5 учнів), а потім кожна вихованка – з окремим відділенням). І лише з другого тижня великого посту й до кінця навчального року вихованки 6 класу по черзі вранці самостійно проводили уроки у школі – арифметики, російської та церковно-слов'янської мов. Попередньо під керуванням завідувача школи чи вчительки дівчата складали план заняття. Ці уроки, за можливості, організовувалися за присутності всіх вихованок 6 класу училища, а після закінчення аналізувалися завідувачем школи або вчителем. Як бачимо, основним

недоліком в організації педагогічної практики в цій однокласній церковно-приходській школі було те, що практиканти недостатньо проводили уроків самостійно.

У 1896 році однокласна церковно-приходська школа в Харківському єпархіальному жіночому училищі отримала статус зразкової. Саме з цього часу постало питання про необхідність якісних змін в організації педагогічної практики вихованок училища. Ці перетворення спричинили новий етап у її розвитку. Від 1900-1901 навчального року в закладі освіти відмовились від низки форм організації педагогічної практики: допомога вчительці та викладачеві закону Божого на уроках, проведення "репетицій" уроків, ведення шкільної документації. Відбулися зміни і в організації спостережень практиканток за процесом навчання школярів. Якщо раніше п'ятикласниці цілий рік витрачали лише для спостережень за діяльністю учителів, то від цього навчального року вони більшою мірою не спостерігали, а проводили уроки. Учениці 5 і 6 класів здійснювали спостереження на зразкових заняттях учительки, на уроках інших вихованок училища, які вони проводили самостійно.

Нововведення у проведенні уроків практикантками стосувалось кількості таких занять. Основне навантаження з навчання школярів тепер покладалося на вихованок училища, учителька з 1900-1901 навчального року самостійно давала тільки зразкові уроки. Учениці 5, 6 класів проводили уроки по черзі протягом навчального року з усіх предметів шкільного курсу. Щоденно в навчальний час школу відвідували 8-9 вихованок училища по одній-дві з кожного класу. Вихованки 5 і 6 класів вели самостійні ранкові заняття у школі з учнями під безпосереднім керуванням учителя та за вказівками завідувача. "Напередодні чергових занять вихованки подавали вчительці конспекти уроків для перевірки й виправлення" [10, с. 1021]. У кінці курсу навчання в училищі дівчата проводили екзаменаційний самостійний урок.

З уведенням у 1908-1909 навчальному році 7 педагогічного класу його учениці в першому півріччі "давали самостійні уроки з усіх предметів шкільного курсу під керуванням законовчителя і вчительки школи, у присутності пані начальниці училища, вихованок з інших класів і всіх вихованок свого класу. У другому півріччі, коли вихованки вивчили методики закону Божого, російської мови, арифметики і церковного співу, вони проводили самостійні уроки з означених предметів під керуванням викладачів училища, кожного зі свого предмета" [11, с. 550].

Допомога практиканток педагогам школи з нагляду за дітьми на перервах на цьому етапі трансформувалась у повноцінне чергування. Із числа восьми-дев'яти вихованок, призначених для проведення практичних занять, обиралися декілька чергових. Обов'язки чергових у школі були детально викладені в інструкції, яка затверджувалась Радою училища.

Новою формою педагогічної практики на означеному етапі розвитку педагогічної практики було ведення педагогічного щоденника. "Вихованки 5 і 6 класів вели педагогічні щоденники, які вміщували: а) зауваження щодо уроків, які вони проводили; б) спостереження за викладанням своїх подруг; в) характеристику учнів; г) витяги із прочитаних ними педагогічних книг і статей; д) записи керівних указівок завідувача школи і вчительки; е) інше, що стосується навчання та виховання" [10, с. 1021]. Щоденники вихованок 6 класу у другому півріччі протягом 1900-1908 років переглядалися завідувачем школи, а перевірку щоденників усіх вихованок здійснювала вчитель у процесі їх ведення. Педагогічні щоденники були важливим документом, який зберігався в музеї школи й після випуску вихованок.

Вихованки 7 педагогічного класу до початку 10-х років ХХ століття також вели педагогічні щоденники, але зміст їх був меншим: практикантки зазначали зауваження щодо уроків, які вони проводили, спостереження за заняттями однокласниць.

Від 1900-1901 навчального року до 1907-1908 навчального року для практиканток організовувалися педагогічні консультації: "для практичного керівництва всіх вихованок 6 класу призначалася завідувачем одна година на тиждень" [10, с. 1021]. У цей час завідувач школи проводив так звані "керівні педагогічні бесіди".

Протягом 1910-х років у Харківському єпархіальному жіночому училищі тривав наступний етап розвитку педагогічної практики. Для нього було характерне оптимальне поєднання різних форм і методів її організації. Педагогічні спостереження, на наш погляд, у цей час були організовані найбільш оптимально та доцільно. Вихованки 5 класу в перші 2-3 місяці обмежувались спостереженням за викладанням тих, хто працював у школі, та вихованок 6 і 7 класів училища. В окремі дні у визначений час практикантки відвідували школу класами для спостережень на зразкових уроках, які проводили учитель дидактики, законовчитель, викладачі методик, учителі, а також на пробних уроках, які проводили вихованки 6 і 7 класів.

У 1910-х роках учениці жіночого духовного закладу вже не проводили екзаменаційний урок. У цей час водночас із самостійними уроками з'явилися так звані пробні уроки, які дівчата проводили без "безпосереднього керування" педагогів. Кожна вихованка складала "детальний конспект майбутнього уроку і подавала його напередодні пробного уроку викладачеві для перегляду й виправлення. Коли приходив час пробного уроку, то в кімнаті для занять збиралися всі вихованки, які навчались в одному класі з практиканткою, викладач і вихователька відповідного класу, учителі школи і всі вихованки, які були у школі, за виключенням чергових у відділеннях. Коли закінчувався пробний урок, то у школі, маючи свіжі враження, проводили критичний розбір уроку. У ньому під керуванням викладача брали участь усі, хто спостерігав за уроком, починаючи з вихованок. Протягом року пробних уроків на долю кожної вихованки 6 класу припадало по одному, а 7 класу – по 4 уроки" [5, с. 121].

Важливим нововведенням останніх двох етапів розвитку педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі стало залучення практиканток до виховної роботи у школі. Так, у 1908-1909 навчальному році вихованками 7 класу в недільні дні для учнів влаштовувалися читання духовного та історичного змісту з туманними картинками [11, с. 550-551]. У 1912-1913 навчальному році деякі вихованки 6 і 7 класів організували для учнів 17 лютого 1913 року вокально-літературний ранок, присвячений 300-річчю царювання дома Романових. У 1911-1912 навчальному році "у дні, присвячені пам'яті Ломоносова і патріарха Гермогена, вихованки 7 класу училища вели відповідні читання й бесіди. Деякі вихованки 6 і 7 класів готували учнів школи до вокально-літературного вечора, який було організовано на Масляну. 6 вихованок (2 із 7 і 4 із 6 класів) брали участь у якості організаторів екскурсії учнів у Курязький монастир" [5, с. 122]. Як бачимо, виховною діяльністю в початковому навчальному закладі займалися далеко не всі учениці училища, окрім цього, вона мала епізодичний характер.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами виокремлено чотири етапи у процесі розвитку педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі: перший – це етап становлення педагогічної практики, коли практикантки в основному допомагали вчительці і проводили уроки (1866 – середина 80-х років XIX ст.); другий визначено етапом домінування спостережень і "репетицій" форм організації педагогічної практики (1887-1899 рр.); третій розглядаємо як етап превалювання в організації педагогічної практики проведення уроків вихованками училища (1900-1910 рр.); четвертий – це етап оптимального поєднання різних форм організації педагогічної практики (1911-1917 рр.). Вихованки жіночого духовного навчального закладу Харкова під час практики, окрім спостережень, проведення уроків, "репетицій", допомоги вчительці на заняттях, вели педагогічні щоденники, відвідували педагогічні консультації, чергували та здійснювали виховну роботу в школі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні особливостей діяльності зразкової церковно-приходської школи в Харківській духовній семінарії.

Список використаних джерел

1. Кучерова С. И. Харьковское училище девиц духовного звания в 50-60-е гг. XIX в. К 145-летию со дня основания / С. И. Кучерова // Вера и разум. – 2000. – № 1. – С. 203–205.
2. Лук'янченко О. М. Організації педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О. М. Лук'янченко. – Харків, 2005. – 20 с.
3. Отчет о состоянии образцовой одноклассной церковно-приходской школы при Харьковском епархиальном женском училище за 1912-1913 учебный год // Вера и разум. – 1914. – № 8 . – С. 253–257.
4. Отчет о состоянии образцовой одноклассной церковно-приходской школы при Харьковском епархиальном женском училище за 1913-1914 учебный год // Вера и разум. – 1915. – № 12 . – С. 938–943.
5. Отчет о состоянии образцовой одноклассной церковно-приходской школы при Харьковском епархиальном женском училище за 1911-1912 учебный год // Вера и разум. – 1913. – № 7 . – С. 117–122.
6. Отчет о состоянии Харьковского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной частям за 1882-1883 учебный год // Вера и разум. – 1884. – №8. – С. 233-251.
7. Отчет о состоянии Харьковского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной частям за 1883-1884 учебный год // Вера и разум. – 1885. – №1. – С. 2–8.
8. Отчет о состоянии Харьковского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной частям за 1886-1887 учебный год // Вера и разум. – 1888. – №2. – С. 30–36.
9. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1896-1897 учебный год // Вера и разум. – 1898. – № 2 . – С. 66–72.
10. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1903-1904 учебный год // Вера и разум. – 1905. – № 21 . – С. 1018–1021.
11. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1908-1909 учебный год в учебно-воспитательном отношении // Вера и разум. – 1910. – № 10. – С. 546–551.
12. Отчет о состоящей при Харьковском епархиальном женском училище образцовой одноклассной церковно-приходской школе за 1900-1901 учебный год в учебно-воспитательном отношении // Вера и разум. – 1902. – № . – С. 190-196.
13. Экзамены в практической педагогической школе при Харьковском училище девиц духовного звания // Духовный вестник. – 1867. – № 4. – С. 601–602.
14. Яковенко Г. Г. Церковнопарафіяльна освіта в Харківській єпархії (1799 – 1917 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Галина Григорівна Яковенко. – Харків, 2005. – 223 с.

Твердохлеб Т. С. Организация педагогической практики в Харьковском епархиальном женском училище (вторая половина XIX – начало XX веков)

В статье обобщен опыт организации педагогической практики в Харьковском епархиальном женском училище, выделены и охарактеризованы этапы развития обозначенной практики. Освещена динамика развития форм проведения педагогической практики ученицами женского духовного заведения г. Харькова во второй половине XIX – начале XX веков. Значительное внимание уделено характеристике проведения воспитанницами духовного училища педагогических наблюдений, уроков, "репетиций" в начальной школе. Раскрыты формы организации педагогической практики – помощь учительнице на занятиях, ведение педагогических дневников, педагогические консультации, дежурства и проведение воспитательной работы в школе.

Ключевые слова: педагогическая практика, Харьковское епархиальное женское училище, начальная школа, форма организации педагогической практики.

Tverdokhlib, T. S. Organization of Teaching Practice in the Kharkiv Diocesan Female School (the Second Half of 19th – the Beginning of the 20th Century)

The experience of the organization of teaching practice in the Kharkiv diocesan female school has been summarized in the article. The stages of development of the specified practice have been singled out and characterized. The dynamics of the development of the forms of conducting teaching practice by students of the female religious institution in Kharkiv in the second half of the 19th – beginning of the 20th century has been shown. Considerable attention has been paid to characterizing the conducting of pedagogical observations, lessons, and "rehearsals" by students of religious educational institution at a primary school. Assistance to a teacher in the classes, keeping teaching diary, pedagogical consultations, duties and carrying out educational work at school have been shown as forms of organization of teaching practice.

Key words: teaching practice, Kharkiv diocesan female school, primary school, the form of the organization of teaching practice.